Qabul qilindi: 23-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 29-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 05-oktabr 2026-yil

O‘ZBEKISTONDA GENDER MUNOSABATLARI: OLDIN VA HOZIR

Bosimova Aziza Ulug‘bek qizi

aziza1afina@gmail.com, +99 893 965 24 24

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda gender munosabatlarining tarixiy shakllanishi, an’anaviy jamiyatda ayol va erkakning ijtimoiy mavqei, mustaqillik yillarida gender tengligini ta’minlash borasida amalga oshirilgan islohotlar hamda zamonaviy jamiyatda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, xotin-qizlarning ta’lim olishi, mehnat faoliyati, davlat boshqaruvi va oilaviy munosabatlardagi ishtiroki yoritilib, gender tengligini yanada rivojlantirishga doir takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: gender munosabatlari, gender tengligi, xotin-qizlar, erkaklar, ijtimoiy mavqe, oila, ta’lim, mehnat bozori, huquqiy islohotlar, ijtimoiy adolat.

Gender munosabatlari jamiyatda ayollar va erkaklarning huquqlari, majburiyatlari, imkoniyatlari hamda ijtimoiy rollari bilan bog‘liq munosabatlar tizimidir. Ushbu munosabatlar tarixiy taraqqiyot, milliy qadriyatlar, iqtisodiy sharoit, ta’lim darajasi va huquqiy me’yorlar ta’sirida shakllanadi. Shu sababli gender munosabatlarini o‘rganishda tarixiy tajriba bilan bir qatorda zamonaviy ijtimoiy o‘zgarishlarni ham hisobga olish muhimdir. O‘zbekistonda gender munosabatlari uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan bo‘lib, unda oila, mahalla, urf-odatlar va milliy qadriyatlar muhim o‘rin egallagan. An’anaviy jamiyatda erkakning oilani moddiy ta’minlovchi, ayolning esa farzand tarbiyasi va ro‘zg‘or ishlariga mas’ul shaxs sifatidagi roli keng tarqalgan edi. Biroq bu holat barcha oilalar va tarixiy davrlar uchun bir xil bo‘lmagan. Ayollar turli davrlarda hunarmandchilik, savdo-sotiq, dehqonchilik, ma’rifat va ijtimoiy hayotda ham faol ishtirok etganlar.

Bugungi kunda esa gender munosabatlari inson huquqlari, teng imkoniyatlar, kasbiy rivojlanish va ijtimoiy hamkorlik tamoyillari asosida qayta shakllanmoqda. Mazkur

jarayonni o‘rganish O‘zbekistonda gender tengligining erishilgan natijalari va hal etilishi lozim bo‘lgan masalalarni aniqlash imkonini beradi:

1. O‘zbekistonda gender munosabatlari: tarixiy yondashuv

O‘zbek xalqining tarixiy va madaniy taraqqiyotida oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida qadrlangan. Oilada farzand tarbiyasi, kattalarga hurmat, o‘zaro yordam va mas’uliyat muhim qadriyatlar hisoblangan. An’anaviy gender rollari ham, asosan, ushbu ijtimoiy munosabatlar doirasida shakllangan.

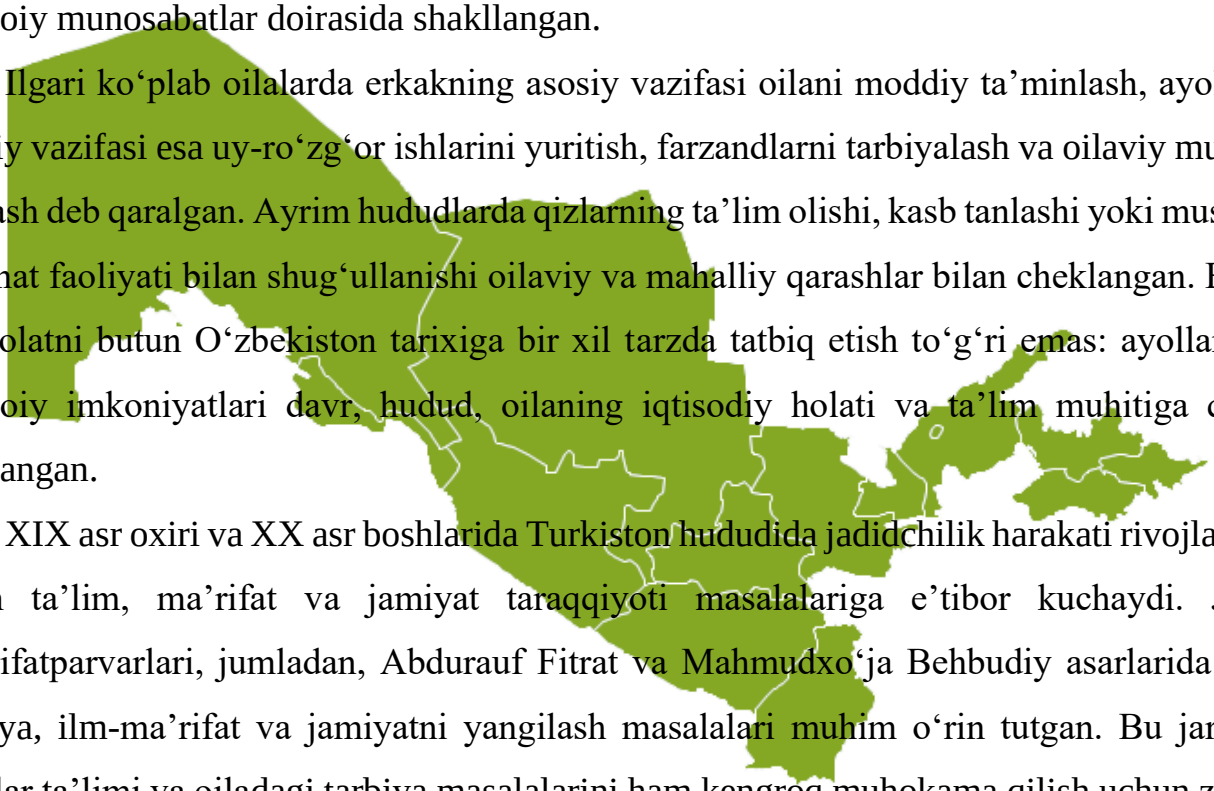

Ilgari ko‘plab oilalarda erkakning asosiy vazifasi oilani moddiy ta’minlash, ayolning asosiy vazifasi esa uy-ro‘zg‘or ishlarini yuritish, farzandlarni tarbiyalash va oilaviy muhitni saqlash deb qaralgan. Ayrim hududlarda qizlarning ta’lim olishi, kasb tanlashi yoki mustaqil mehnat faoliyati bilan shug‘ullanishi oilaviy va mahalliy qarashlar bilan cheklangan. Biroq bu holatni butun O‘zbekiston tarixiga bir xil tarzda tatbiq etish to‘g‘ri emas: ayollarning ijtimoiy imkoniyatlari davr, hudud, oilaning iqtisodiy holati va ta’lim muhitiga qarab farqlangan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida jadidchilik harakati rivojlanishi bilan ta’lim, ma’rifat va jamiyat taraqqiyoti masalalariga e’tibor kuchaydi. Jadid ma’rifatparvarlari, jumladan, Abdurauf Fitrat va Mahmudxo‘ja Behbudiy asarlarida oila, tarbiya, ilm-ma’rifat va jamiyatni yangilash masalalari muhim o‘rin tutgan. Bu jarayon ayollar ta’limi va oiladagi tarbiya masalalarini ham kengroq muhokama qilish uchun zamin yaratdi.

Sovet davrida xotin-qizlarni savodxonlikka jalb qilish, ta’lim olish va ishlab chiqarishda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan siyosatlar amalga oshirildi. Ayollar maktablar, oliy ta’lim muassasalari, tibbiyot, sanoat va boshqa sohalarda faoliyat yurita boshladilar. Shu bilan birga, ayollarning ijtimoiy mehnatdagi ishtiroki ortgan bo‘lsa-da, uy yumushlari va farzand tarbiyasi uchun asosiy mas’uliyat ko‘pincha ularning zimmasida qolgan.

Demak, tarixiy tajriba gender munosabatlarining bir tomonlama o‘zgarmaganini ko‘rsatadi. Bir tomondan, ayollarning ta’lim va mehnat sohasidagi ishtiroki kengaygan,

ikkinchi tomondan esa an’anaviy oilaviy rollar uzoq vaqt davomida saqlanib qolgan.

2. Mustaqillik davrida gender munosabatlarining o‘zgarishi

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, inson huquqlari, fuqarolarning tengligi va ijtimoiy himoyasi masalalari davlat siyosatining muhim yo‘nalishlariga aylandi. Xotin-qizlarning ta’lim olishi, mehnat qilishi, tadbirkorlik bilan shug‘ullanishi va davlat boshqaruvida ishtirok etishi uchun huquqiy hamda tashkiliy imkoniyatlar kengaytirildi. Gender tengligini ta’minlash yo‘lidagi muhim qadamlardan biri 2019-yil 2-sentabrda “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-562-sonli Qonunning qabul qilinishi bo‘ldi. Shu sanada xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan O‘RQ-561-sonli Qonun ham qabul qilindi. Ushbu hujjatlar gender tengligini ta’minlash va xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini mustahkamladi.

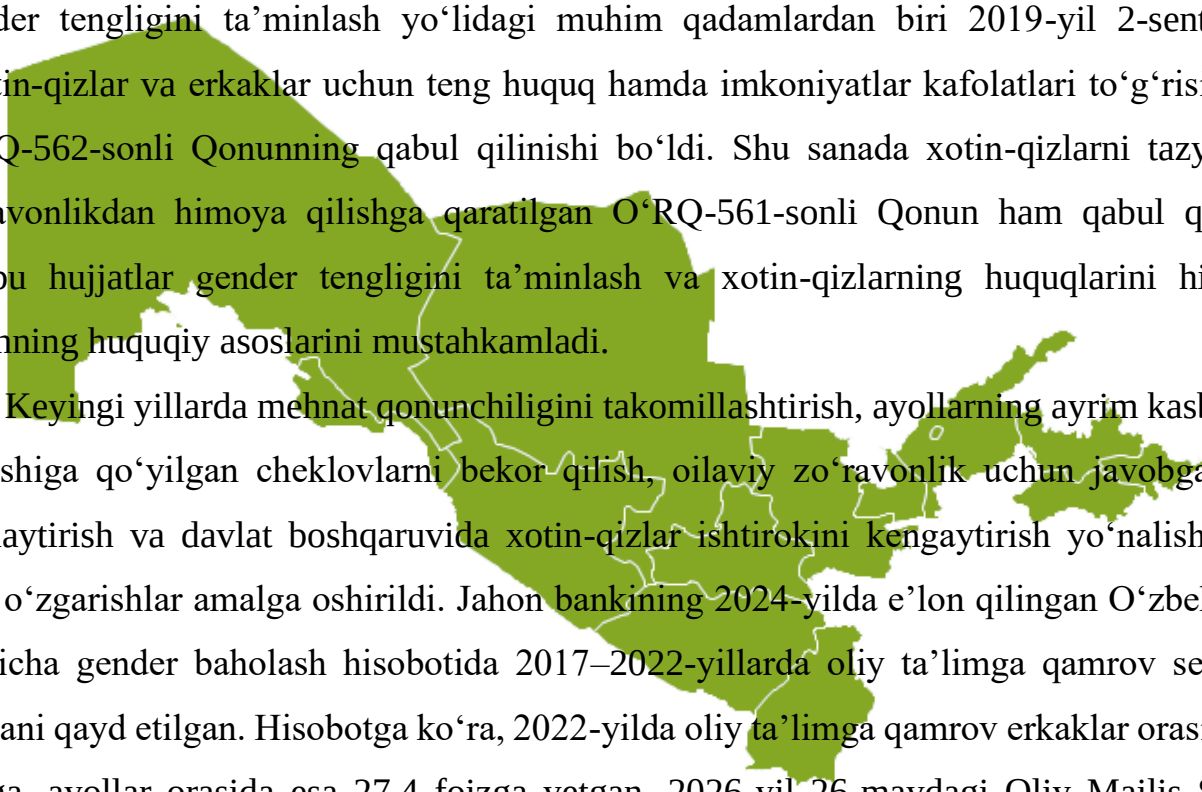

Keyingi yillarda mehnat qonunchiligini takomillashtirish, ayollarning ayrim kasblarda ishlashiga qo‘yilgan cheklovlarni bekor qilish, oilaviy zo‘ravonlik uchun javobgarlikni kuchaytirish va davlat boshqaruvida xotin-qizlar ishtirokini kengaytirish yo‘nalishlarida ham o‘zgarishlar amalga oshirildi. Jahon bankining 2024-yilda e’lon qilingan O‘zbekiston bo‘yicha gender baholash hisobotida 2017–2022-yillarda oliy ta’limga qamrov sezilarli oshgani qayd etilgan. Hisobotga ko‘ra, 2022-yilda oliy ta’limga qamrov erkaklar orasida 29 foizga, ayollar orasida esa 27,4 foizga yetgan. 2026-yil 26-maydagi Oliy Majlis Senati Kengashi qarorida 2030-yilgacha gender tengligiga erishish strategiyasi bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlar belgilandi. Jumladan, 2030-yilga borib boshqaruv lavozimlarida ishlovchi xotin-qizlar ulushini 35 foizga, sudyalar orasidagi ayollar ulushini 30 foizga yetkazish maqsadlari nazarda tutilgan. Bu ko‘rsatkichlar davlat siyosatida gender tengligini baholashga tizimli yondashuv kuchayayotganini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, mustaqillik davrida gender munosabatlari faqat oilaviy rollar doirasida emas, balki huquq, ta’lim, iqtisodiyot va davlat boshqaruvi bilan bog‘liq keng ijtimoiy masala sifatida shakllanmoqda.

3. O‘zbekistonda gender munosabatlari: oldin va hozirgi holatning qiyosiy tahlili

Tarixiy va zamonaviy gender munosabatlarini taqqoslashda faqat ayollarning jamiyatdagi mavqeiga emas, balki erkaklarning oilaviy mas’uliyati, ta’lim va mehnatdagi ishtiroki hamda jamiyatning har ikki jins vakillariga nisbatan munosabatiga e’tibor qaratish lozim.

Tahlil yo‘nalishi	An’anaviy qarashlarda	Hozirgi davrda
Ta’lim	Qizlarning ta’lim olishi ayrim oilalarda cheklangan	Qizlar va o‘g‘il bolalar uchun ta’lim olish imkoniyatlari qonun bilan kafolatlangan
Mehnat faoliyati	Erkakning boquvchi, ayolning uy bekasi bo‘lishi keng tarqalgan model bo‘lgan	Ayollar va erkaklar turli kasblarda ishlashi, tadbirkorlik qilishi mumkin
Oilaviy mas’uliyat	Uy yumushlari ko‘proq ayol zimmasidagi vazifa sifatida ko‘rilgan	Uy ishlari va farzand tarbiyasida hamkorlik tamoyili keng targ‘ib qilinmoqda
Kasb tanlash	Ayrim kasblar jinsga qarab ajratilgan	Kasbiy imkoniyatlarni kengaytirish va kamsitishni bartaraf etish maqsad qilingan
Davlat boshqaruvi	Ayollarning siyosiy va rahbarlikdagi ishtiroki cheklangan bo‘lishi mumkin edi	Ayollarning siyosiy vakilligi va rahbarlikdagi ishtirokini oshirish uchun maqsadli ko‘rsatkichlar belgilangan

Izoh: jadval tarixiy tendensiyalarni umumlashtiradi; u barcha davrlar va oilalarga xos yagona holatni anglatmaydi.

Mazkur taqqoslashdan ko‘rinadiki, bugungi kunda gender munosabatlarining huquqiy

va ijtimoiy asoslari sezilarli darajada o‘zgargan. Biroq qonunlarda teng huquqlarning belgilanishi kundalik hayotda ham barcha imkoniyatlar teng taqsimlanganini anglatmaydi. Gender tengligi huquqiy normalar bilan bir qatorda oilaviy munosabatlar, ta’lim muhiti, ish joyidagi sharoit va jamoatchilik qarashlarida ham namoyon bo‘lishi kerak.

4. Zamonaviy gender munosabatlaridagi yutuqlar va muammolar

Bugungi O‘zbekistonda gender munosabatlarini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri xotin-qizlarning ta’lim va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishdir. Oliy ta’limda tahsil olayotgan qizlar sonining ortishi ularning ilmiy faoliyat, pedagogika, tibbiyot, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari va boshqa sohalarda ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratmoqda.

Biroq ta’lim olish imkoniyatlarining kengayishi mehnat bozorida avtomatik ravishda teng natijalarni ta’minlamaydi. Jahon bankining 2024-yilgi hisobotida 2021-yil ma’lumotlari asosida ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki erkaklarnikidan 28 foiz punktga past bo‘lgani, shuningdek, ayollarning o‘rtacha ish haqi erkaklarnikidan 34 foiz kam bo‘lgani qayd etilgan. Bu raqamlar 2021-yil holatiga tegishli bo‘lib, ularni 2026-yilning ayni holati sifatida talqin qilish mumkin emas. Shunga qaramay, ular gender tengligining iqtisodiy jihatlari alohida e’tibor talab qilishini ko‘rsatadi.

Rasmiy statistika ham xotin-qizlarning iqtisodiy hayotdagi ishtirokini kuzatish imkonini beradi. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, ayollarning jami band aholi tarkibidagi ulushi 2016-yildagi 45,7 foizdan 2025-yilda 43,1 foizga teng bo‘lgan. Mazkur ko‘rsatkich ayollarning jami band aholi tarkibidagi ulushini ifodalaydi; uni mehnat bozorida ishtirok etayotgan barcha ayollar ulushi yoki ishsizlik darajasi bilan aynan bir xil deb tushunmaslik kerak.

Gender munosabatlaridagi yana bir muhim masala — oiladagi vazifalarning taqsimlanishidir. Ayolning kasbiy faoliyati va ilmiy rivojlanishi bilan bir qatorda uy yumushlari va farzand tarbiyasi uchun ham asosiy javobgarlikni bajarishi uning vaqt va imkoniyatlariga ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli oilada o‘zaro hurmat, hamkorlik va mas’uliyatni adolatli taqsimlash gender tengligining amaliy ko‘rinishlaridan biri

hisoblanadi.

Bundan tashqari, tazyiq va zo‘ravonlikdan himoyalanish, ish joyida kamsitishning oldini olish, qishloq joylaridagi xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish va rahbarlik lavozimlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish ham dolzarb masalalardir.

Gender tengligi ayollar huquqlarini kengaytirish bilangina cheklanmaydi. U erkaklarning ham oilaviy hayotda faol qatnashishi, farzand tarbiyasida mas’uliyatni bo‘lishishi va kasb tanlashda stereotiplardan xoli bo‘lishi uchun sharoit yaratishni ham anglatadi.

5. Gender munosabatlarini takomillashtirish istiqbollari

O‘zbekistonda gender tengligini yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, ta’lim muassasalarida gender madaniyatini shakllantirish lozim. O‘quvchi va talabalarga ayollar hamda erkaklarning teng huquqlari, o‘zaro hurmat, kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik va oilaviy mas’uliyat haqida ilmiy asoslangan bilimlar berilishi zarur.

Ikkinchidan, xotin-qizlarning iqtisodiy mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash muhim. Buning uchun kasbiy tayyorgarlik, tadbirkorlik ko‘nikmalari, raqamli savodxonlik va zamonaviy mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

Uchinchidan, oilada vazifalarni o‘zaro kelishuv asosida taqsimlash madaniyatini rivojlantirish zarur. Farzand tarbiyasi, uy yumushlari va oilaviy qarorlar qabul qilish har ikki tomonning ishtirokiga asoslanganda, oila a’zolarining shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yuzaga keladi.

To‘rtinchidan, ish joylarida teng imkoniyatlarni ta’minlash, kasbiy o‘sish va rahbarlik lavozimlariga tayinlashda xolis mezonlardan foydalanish lozim. Ish haqi, mehnat sharoitlari va lavozim bo‘yicha o‘sish imkoniyatlarini muntazam tahlil qilish bu boradagi muammolarni aniqlashga yordam beradi.

Beshinchidan, gender tengligiga oid qonunchilikning amalda bajarilishini monitoring qilish zarur. Bunda rasmiy statistika, ilmiy tadqiqotlar, so‘rovnomalar va ijtimoiy tahlil

natijalaridan foydalanish lozim. Ayniqsa, shahar va qishloq joylaridagi imkoniyatlar, turli yosh guruhlari hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarning ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, O‘zbekistonda gender munosabatlari tarixiy taraqqiyot davomida o‘zgarib, an’anaviy oilaviy rollardan huquqiy tenglik va kengroq ijtimoiy ishtirok tamoyillariga tomon rivojlanib bormoqda. Ilgari ayollarning asosiy vazifasi ko‘proq oila va ro‘zg‘or bilan bog‘langan bo‘lsa, hozirgi davrda ularning ta’lim, ilm-fan, tadbirkorlik, davlat boshqaruvi va boshqa sohalardagi ishtiroki kengaymoqda. Erkaklarning oilaviy mas’uliyatni bo‘lishishi va farzand tarbiyasida faol qatnashishi ham zamonaviy gender munosabatlarining muhim jihatidir. Shu bilan birga, qonuniy tenglik va amaliy teng imkoniyatlar o‘rtasida ayrim tafovutlar saqlanib qolmoqda. Mehnat bozoridagi farqlar, oilaviy vazifalarning noteng taqsimlanishi, kasbiy stereotiplar va rahbarlikdagi vakillik masalalari izchil ilmiy tahlil hamda amaliy chora-tadbirlarni talab etadi. Umuman olganda, gender munosabatlarini takomillashtirish milliy qadriyatlarni inkor etishni emas, balki ularni inson qadr-qimmati, o‘zaro hurmat, adolat va teng imkoniyatlar tamoyillari bilan uyg‘unlashtirishni anglatadi. Jamiyatning barqaror rivojlanishi ayollar va erkaklarning salohiyatidan to‘laqonli foydalanish, ularning huquqlarini himoya qilish va o‘zaro hamkorligini kuchaytirish bilan chambarchas bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-562-son, 2019-yil 2-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi. “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-561-son, 2019-yil 2-sentabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2030-yilgacha gender tengligiga erishish strategiyasining maqsadli ko‘rsatkichlarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarori, KQ-346/1-V-son, 2026-yil 26-may.

4. World Bank. Uzbekistan Country Gender Assessment Report. 2024.

5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekistonda xotin-qizlar va

erkaklar: fakt va raqamlar. 2024.

6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Gender statistikasi rasmiy portali: https://gender.stat.uz/uz

7. Fitrat, Abdurauf. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Tarixiy-ma’rifiy manba.

